

การดำรงอยู่ของสำนึกชุมชนและบทบาทของชุมชนต่อภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ กรณีการพัฒนาและฟื้นฟูเมืองเก่าเชียงใหม่*

The Existence of Sense of Community and The Roles of The Community on Historic Urban Landscape A Case of Chiang Mai Old Town Urban Development and Regeneration

วรรณิก พิชญากานต์ (Wannick Pichayakan)**

สุวัฒนา ธาดานิติ (Suwatana Thadaniti)***

บทคัดย่อ

สำนึกชุมชนคือประสบการณ์และการปฏิสัมพันธ์ของผู้คนที่มีส่วนร่วม ทั้งการรับรู้ (Perception) การจดจำ (Memorization) การให้คุณค่าและความหมาย (Value & Meaning) ต่อคุณลักษณะของสิ่งแวดล้อมหรือภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมือง ย่าน หรือชุมชนอันเป็นที่อยู่อาศัย ประกอบอาชีพ และกระทำกิจกรรมอันเป็นวิถีชีวิตร่วมกัน จนเกิดสำนึกในการปกป้อง ดูแลรักษา พัฒนาและฟื้นฟูเมือง ย่าน หรือชุมชน เพื่อสืบทอดส่งต่อไปให้กับผู้คนในรุ่นต่อไป อีกทั้งยังเป็นแรงขับเคลื่อนความต้องการหรือความปรารถนาที่มีร่วมกัน สำนึกชุมชนจึงเป็นคุณลักษณะที่สำคัญต่อการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม รวมถึงการพัฒนาและฟื้นฟูเมือง ที่จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือและพลังขับเคลื่อนจากผู้คนในพื้นที่ โดยเฉพาะภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ที่ได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวจนทำให้คุณลักษณะของสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ การดำรงอยู่ของสำนึกชุมชน และบทบาทของชุมชนที่มีต่อภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ โดยมีการพัฒนาและฟื้นฟูเมืองเก่าเชียงใหม่เป็นกรณีศึกษา ซึ่งอาศัยทฤษฎีและแนวความคิดหลายด้านประกอบกัน ได้แก่ ทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) เพื่ออธิบายกระบวนการรับรู้ หน้าที่ และสำนึกของมนุษย์ที่มีต่อสภาพแวดล้อม ทฤษฎีสังคมวิทยา (Sociological Theory) เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบของชุมชน ความปรารถนาและแรงขับเคลื่อนที่

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ในหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

This article is part of a thesis for Doctor of Philosophy in Built Environment, Faculty of Architecture and Graduate School, Kasetsart University

** นิสิตปริญญาเอก หลักสูตรสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
E-mail w.pichayakan@gmail.com

Student of the Doctor of Philosophy in Built Environment, Faculty of Architecture and Graduate School, Kasetsart University, E-mail w.pichayakan@gmail.com

*** อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ หลักสูตรสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Thesis Advisor, Faculty of Architecture and Graduate School, Kasetsart University

ผู้คนมีส่วนร่วม และแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและฟื้นฟูเมือง (Urban Development and Regeneration) เพื่ออธิบายคุณลักษณะของสภาพแวดล้อม คุณค่าและความหมายของสถานที่ เมือง ย่าน และชุมชน

คำสำคัญ : สำนักชุมชน, ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์, การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม, การพัฒนาและฟื้นฟูเมือง

Abstract

A sense of community occurs through shared experiences and relationships between people, through a common sense of perception, memory, values and meaning which are intimately related to the environment, cultural landscape of the city, district or community where people live, work and interact. Gradually, a sense of protection, preservation, development and rehabilitation required for the city, district or community is instilled and passed down from one generation to the next, driven by the needs or ambitions of the people within the community. Sense of community, therefore, is the essential factor in cultural landscape management, city development and rehabilitation, where co-operation and solidarity between the residents is indispensable, especially within historic areas where environmental characteristics have already been badly effected by tourism.

This article aims to describe the changes to the historical city, the present sense of community and role of the community regarding the historical landscape of Chiang Mai, based on theoretical studies including Phenomenology Theory - to describe the sense of obligation and perceived relationship of people toward the environmental condition; Sociological Theory - to analyze the elements of community, passion and drive that people share; Urban and Regeneration Development Theory - to explain the environmental characteristics, value and meaning of place, city, district and community.

Keywords : Sense of Community, Historic Urban Landscape, Cultural Landscape Management, Urban Development and Regeneration

ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ (Historic Urban Landscape) เป็นภูมิทัศน์ที่มีคุณค่าต่อความทรงจำของผู้คน ที่ประกอบไปด้วยมรดกทางวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้ (Tangible Heritage) และจับต้องไม่ได้ (Intangible Heritage) ทำหน้าที่บอกเล่าความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ และสะท้อนความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของผู้คนในปัจจุบันที่แตกต่างกันไปในแต่ละเมือง แต่ละย่าน แต่ละชุมชน ความทรงจำที่มีค่าของผู้คนยังก่อให้เกิดสำนึกชุมชน (Sense of Community) ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญของการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape Management) ที่ช่วยปกป้องดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรมเหล่านั้นไว้จากการเปลี่ยนแปลงทั้งที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติและที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา อีกทั้งยังมีความสำคัญต่อการพัฒนาและฟื้นฟูเมือง (Urban Development and regeneration) ด้วยแนวคิดที่ว่าพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องเกิดขึ้นจากผู้คนภายในเมือง ย่าน หรือชุมชนนั้นเองเป็นผู้ขับเคลื่อน (Community Base Development) การสูญเสียคุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมจึงมีผลต่อการสูญเสียความทรงจำที่มีค่าและสำนึกชุมชนด้วยเช่นกัน เช่นนี้สำนึกชุมชนจึงไม่ได้คงอยู่โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงแต่มีการปรับตัวไปตามการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม และการดำรงอยู่ของสำนึกชุมชน (Sense of Community Existence) ก็สะท้อนบทบาทและแนวโน้มของชุมชนที่จะมีต่อการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม รวมไปถึงการพัฒนาและฟื้นฟูเมือง ย่าน หรือชุมชนนั้นๆ

แม้ว่าสำนึกชุมชนจะเป็นตัวชี้วัดศักยภาพของชุมชนที่มีต่อการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมและบทบาทในการพัฒนาและฟื้นฟูเมือง แต่สำนึกชุมชนนั้นขึ้นอยู่กับความทรงจำและประสบการณ์ของผู้คนที่มีต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นการรับรู้ (Perception) การจดจำ (Memorization) การให้คุณค่าและความหมาย (Value & Meaning) ต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมือง ย่าน หรือชุมชนนั้นๆ ทั้งยังมีการปรับตัวไปตามการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมอีกด้วย จึงยากที่จะทำการประเมินศักยภาพและบทบาทของชุมชนที่จะมีต่อการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม รวมถึงแนวโน้มของการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภาคส่วนอื่นๆ แต่อย่างไรก็ตามการทำความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมและการดำรงอยู่ของสำนึกชุมชนนั้นก็มิใช่ประโยชน์ต่อการวางแผนพัฒนาและฟื้นฟูเมืองอย่างมาก เนื่องจากแผนที่ได้จะสอดคล้องกับความเป็นจริงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมในช่วงเวลานั้น อีกทั้งยังสอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงและศักยภาพของผู้คนที่จะมีส่วนร่วมกับการขับเคลื่อนโครงการในเมือง ย่าน หรือชุมชนนั้นๆ ช่วยลดความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นกับผู้คนในพื้นที่ได้รับความร่วมมือช่วยเหลือในการทำงาน และนำไปสู่ความยั่งยืนของภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่า

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ทำความเข้าใจ วิเคราะห์ และอธิบายการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของสำนึกชุมชน และบทบาทของชุมชนที่มีต่อการจัดการทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ปัจจุบัน เพื่อนำไปสู่ข้อเสนอแนะในการรักษาสำนึกชุมชน และการพัฒนาและฟื้นฟูภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ที่ยั่งยืน ด้วยการขับเคลื่อนจากประชาชนผู้เป็นเจ้าของพื้นที่ โดยมีการพัฒนาและฟื้นฟูเมืองเก่าเชิงใหม่เป็นกรณีศึกษา

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในบริบทและขอบเขตที่เฉพาะเจาะจง (Specific Context & Boundary System) นำเสนอในเชิงพรรณนาประกอบด้วยข้อมูลเชิงลึกที่ต้องทำความเข้าใจ วิเคราะห์ และอธิบายแบบองค์รวม (Holistic View) ทั้งจากการเปรียบเทียบกรณีศึกษา (Comparative Case Study) และผลงานข้อมูลต่างๆ เข้าด้วยกัน อันได้แก่การทบทวนเอกสาร (Literature Review) การสำรวจ (Site Survey) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการใช้แบบสอบถามโดยวิธีสุ่มตัวอย่าง (Random Sampling) โดยคำนวณหาประชากรกลุ่มตัวอย่างจากสูตรของ Taro Yamane (1973) มีระดับความเชื่อมั่นที่ร้อยละ 90 ตั้งสมมติฐานว่าการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมือง ย่าน หรือชุมชนนั้นๆ มีผลต่อการดำรงอยู่ของสำนึกชุมชนที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาและฟื้นฟูภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์

ขอบเขตของพื้นที่วิจัยคือ “เมืองเก่าชั้นใน” ตามการกำหนดขอบเขตในแผนการขับเคลื่อนการพัฒนาและฟื้นฟูเมืองเก่าเชียงใหม่ ประชากรกลุ่มตัวอย่างเป็นผู้อยู่อาศัยใน “ชุมชนพวกแต้ม” และ “ชุมชนล้ามช้าง” เนื่องจากทั้ง 2 ชุมชนประสบความสำเร็จในการจัดทำแผนและโครงการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและฟื้นฟูเมือง (Best Practice, Success Story) และมีการประสานความร่วมมือร่วมกับหน่วยงานจากภายนอก ซึ่งผลสำเร็จของชุมชนทั้งสองสามารถใช้เป็นตัวอย่างให้กับชุมชนอื่นๆ ที่มีลักษณะของภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์

ภาพที่ 1 ขอบเขตของพื้นที่ศึกษา ภายในเมืองเก่าชั้นใน จ.เชียงใหม่
โดยมี ชุมชนล้ามช้าง และ ชุมชนพวกแต้ม เป็นกรณีศึกษา

สำนักชุมชนนั้นคือคุณค่าของประสบการณ์ การรับรู้ จดจำ และความรู้สึกของผู้คนที่มาต่อชุมชนที่ตนได้อยู่อาศัย ประกอบอาชีพ และกระทำกิจกรรมอันเป็นวิถีชีวิตประจำวันร่วมกัน จนเกิดเป็นสำนึกในการปกป้องดูแลรักษา พัฒนาและฟื้นฟูเพื่อสืบทอดและส่งต่อไปให้กับผู้คนในรุ่นต่อไป การทำความเข้าใจ วิเคราะห์ และอธิบายการดำรงอยู่ของสำนักชุมชน รวมถึงบทบาทของชุมชนที่มีต่อภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์จำเป็นต้องใช้ทฤษฎีและแนวความคิดหลายด้านประกอบกัน เช่น ทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology Theory) ที่ใช้อธิบายกระบวนการรับรู้ หน้าที่ และสำนึกของมนุษย์ที่มีต่อสภาพแวดล้อม ทฤษฎีสังคมวิทยา (Sociological Theory) ที่ใช้วิเคราะห์องค์ประกอบของชุมชน ความปรารถนาและแรงขับเคลื่อนที่ผู้คนมีส่วนร่วม และแนวความคิดที่เกี่ยวกับการพัฒนาและฟื้นฟูเมือง (Urban Development and Regeneration) ที่ใช้อธิบายคุณลักษณะของสภาพแวดล้อม คุณค่าและความหมายของสถานที่ เมือง ย่าน หรือชุมชน เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาและฟื้นฟูภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) ได้กล่าวถึงสำนึกของมนุษย์ว่าไม่ได้เกิดจากประสบการณ์เชิงประจักษ์เท่านั้น หากแต่มีความฝัน อารมณ์ ความรู้สึกและจินตนาการรวมอยู่ด้วย สำนึกจึงมีความหมายที่กว้างไกล และการศึกษาสำนึกจะต้องเป็นการศึกษาสำนึกในสิ่งใดสิ่งหนึ่งเสมอหรือ “เจตสำนึก” (Intentionally) โดย Edmund Husserl (2001: 593-594) อธิบายว่าการรับรู้ของมนุษย์ไม่ได้เป็นเพียงแต่การรับรู้ในเชิงกายภาพ แต่ยังมีรับรู้ในเชิงความหมายผ่านสำนึกซ่อนอยู่ด้วย ทั้งนี้มนุษย์มีการรับรู้สองแบบ แบบแรกคือการรับรู้โดยตรงไปตรงมาแต่ไร้ความหมาย และแบบที่สองคือการรับรู้ที่มีความหมายซึ่งจะต้องผ่านการรับรู้แบบแรกมาก่อน เป็นการค้นหาความหมายจากประสบการณ์ของมนุษย์โดยที่ไม่ละเลยความฝัน อารมณ์ ความรู้สึกและจินตนาการ ดังนั้นแม้ว่าสิ่งที่เคยปรากฏต่อหน้านั้นอาจจะสูญหายไปหรือไม่มีอยู่แล้ว แต่สำนึกในความหมายของสิ่งนั้นจะยังคงอยู่และสามารถฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ได้เสมอ นราธร สายเส็ง (2560) ได้อ้างแนวคิดของ Lefebvre (1991) เพื่ออธิบายว่าการรับรู้เชิงพื้นที่ของมนุษย์โดยทั่วไปนั้นไม่ได้มีความหมายในเชิงรูปธรรมเท่านั้นแต่ยังมีความหมายในเชิงนามธรรมอยู่ด้วย โดยการผลิตสร้างความหมายของพื้นที่ (Production of Space) นั้น Lefebvre แบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 รูปแบบ คือ 1) พื้นที่ทางกายภาพ (Physical Space) ซึ่งมีความหมายในเชิงรูปธรรม สามารถรับรู้ มองเห็น สังเกตได้ด้วยตา สัมผัสได้ และสามารถระบุตำแหน่งที่ตั้งได้ 2) พื้นที่ทางความคิด (Mental Space) ที่สร้างขึ้นจากความนึกคิด ความเชื่อ หรือทัศนคติภายในแล้วแสดงออกไปสู่พื้นที่ทางกายภาพ 3) พื้นที่ทางสังคม (Social Space) ที่เกิดจากการประกอบกันของพื้นที่ทางกายภาพและพื้นที่ทางความคิด เป็นพื้นที่ของการปฏิสัมพันธ์เพื่อสร้างตัวตน ประสบการณ์ร่วม และความหมาย โดยความเกี่ยวข้องกันของทั้ง 3 พื้นที่นี้คือความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ (Spatial Relationship) ที่ซ่อนความหมาย อำนาจ และนัยยะแฝงอยู่

อัตถิภาวะนิยม หรือ การมีอยู่ (Existentialism)¹ เป็นแนวคิดที่ว่าด้วยการพิจารณาตัวตนของมนุษย์จากประสบการณ์ในแบบปัจเจก หรือการทำความเข้าใจธรรมชาติการมีอยู่ของมนุษย์ ที่แสดงถึงความเชื่อในอิสรภาพทางความคิด การกระทำ การยอมรับและรับผิดชอบในผลของการกระทำ ซึ่ง Soren Kierkegaard (1813-1855) เห็นว่าสิ่งที่จำกัดอิสรภาพแบบปัจเจกของมนุษย์ก็คือสิ่งแวดล้อมและหน้าที่ทางสังคม ในความเห็น

¹ วิทยานิพนธ์นี้ใช้คำว่า “การดำรงอยู่” แทนคำว่า “การมีอยู่” เนื่องจากคำว่าดำรงอยู่สามารถสื่อถึง ความเป็นมาในอดีต การมีอยู่ในปัจจุบัน และแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ได้ครบถ้วนตามจุดมุ่งหมายของการวิจัย

ของ Martin Heidegger (1889-1938) ก็เน้นย้ำว่ามนุษย์ไม่สามารถแยกตัวออกจากสังคมและผู้คนที่ยึดโยงได้ แต่สามารถที่จะเลือกกำหนดตัวตนของตนเองได้ ความแตกต่างของผู้คนนั้นเกิดจากสำนึกในการตีความหรือการให้ความหมายกับประสบการณ์ที่พบเจอแตกต่างกัน สำหรับ Jean Paul Sartre (1905-1980) แล้วการมีอยู่นั้น เริ่มต้นจากการวิเคราะห์ตัวตนของตนเองก่อนแล้วจึงนำตัวตนสู่การปฏิบัติในชีวิตจริง โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะปรับปรุงระบบสังคมให้ดีขึ้น หมายความว่าความหมายของมนุษย์จะต้องยอมรับในตัวตนของตนเองและของผู้อื่นเสียก่อน จึงจะสามารถเผชิญหน้ากับปัญหาในสถานการณ์เฉพาะหน้าได้ รู้จักแก้ปัญหา รู้จักสิทธิเสรีภาพ และสามารถใช้สิทธิและเสรีภาพด้วยความรับผิดชอบตามความเป็นจริง Sartre ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์สภาพความเป็นจริงในชีวิตมนุษย์มากเนื่องจากประสบการณ์ชีวิตของแต่ละคนไม่เหมือนกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีสำนึกมากำกับปัญหาของแต่ละคนจึงไม่เหมือนกัน ดังนั้นเมื่อพิจารณาตามความเป็นจริงแล้วคำตอบของบุคคลหนึ่งจึงไม่สามารถใช้ได้กับอีกบุคคลหนึ่ง หรือไม่มีคำตอบใดที่เป็นสากลที่จะใช้แทนกันได้นั่นเอง

สำนึกชุมชน (Sense of Community) คือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการมีประสบการณ์ร่วมกันของกลุ่มคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง จนทำให้เกิดสำนึกที่เป็นแรงขับเคลื่อนความต้องการหรือความปรารถนาที่มีร่วมกัน (Passion) ดังนั้นยิ่งแรงปรารถนามีมากสมาชิกจะยิ่งพัฒนาความรู้เพื่อขับเคลื่อนแรงปรารถนานั้นให้สำเร็จ ทั้งนี้สำนึกชุมชนเป็นมโนทัศน์ที่ไม่ได้จำกัดขอบเขตทางพื้นที่แต่อย่างใด แต่เป็นความสัมพันธ์ที่คนกลุ่มหนึ่งมีต่อกันด้วยลักษณะใดลักษณะหนึ่ง (Rose, N and P.Miller, 1992: 173) สำนึกชุมชนนับว่าเป็นแนวคิดสำคัญทั้งทางสังคมวิทยาและจิตวิทยาสังคม โดย MacMillan and Chavis (1989) อธิบายลักษณะของสำนึกชุมชนไว้ 4 ประการคือ 1) ความเป็นสมาชิก (Membership) คือการมีลักษณะร่วมที่เหมือนกันในกลุ่มสมาชิกเช่น ภาษา การแต่งกาย พิธีกรรม และความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นตัวชีวิต ทั้งนี้ความสัมพันธ์ทางสังคมที่ยังใกล้ชิดกันมากเท่าไรก็ยิ่งทำให้สมาชิกรู้สึกถึงความชอบธรรมที่จะปกป้องสมาชิกกลุ่มเดียวกัน สัญลักษณ์ที่สื่อให้เห็นความสัมพันธ์ทางสังคมได้ดีนั้นได้แก่ ประเพณี พิธีกรรม งานเฉลิมฉลอง การเปลี่ยนผ่านสถานภาพของผู้คนในสังคม การพูดจาปราศรัยที่แสดงถึงมิตรภาพอันเป็นจิตวิญญาณของชุมชน เป็นต้น 2) ความมีอิทธิพลต่อกัน (Influence) หมายถึงการที่สมาชิกในชุมชนต่างมีอิทธิพลต่อกันหรือยอมรับในกันและกัน ชุมชนจึงจะมีความแน่นแฟ้นและมีพลังจากการรวมกลุ่มกัน 3) การร่วมกันเติมเต็มความต้องการ (Integration and Fulfillment of Needs) คือการตระหนักรู้ถึงความจำเป็นในการพึ่งพาอาศัยกันและกัน รู้จักการทำเพื่อผู้อื่นเช่นเดียวกับที่เราคาดหวังจากเขา ในที่นี้ยังหมายถึงการแสวงหาความปรารถนาที่มีลักษณะร่วมคล้ายกัน 4) การแบ่งปันอารมณ์ร่วมที่เกี่ยวข้องกัน (Shared Emotional Connection) หมายถึงการปฏิสัมพันธ์ที่มีคุณภาพเช่น ความใกล้ชิด ความซื่อสัตย์ ความผูกพันกันด้วยจิตวิญญาณที่นำไปสู่การแก้ปัญหาที่ซับซ้อน หรือการเผชิญหน้ากับสถานการณ์ที่คลุมเครือร่วมกัน

จากแนวคิดทางสังคมวิทยาสามารถนิยามความหมายของชุมชน (Community) ได้ว่า ชุมชนคือสถานที่ที่มนุษย์ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน ประกอบอาชีพ และกระทำกิจกรรมต่างๆ เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ต้องรวมกลุ่มกันเพื่อการอยู่รอดในสภาพแวดล้อมหรืออาณาบริเวณใดบริเวณหนึ่ง ซึ่งอาจจะเป็นหมู่บ้าน เมือง นคร หรือมหานคร Hillary (1995) อธิบายว่าชุมชนนั้นประกอบด้วย 1) พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Area) 2) การปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social Interaction) 3) ความผูกพันที่มีร่วมกัน (Community Tie) ชุมชนจึงประกอบด้วยกลุ่มคนที่มีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมบนพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ และมีความผูกพันร่วมกันในสิ่งใดสิ่ง

หนึ่งหรือหลายสิ่ง ทั้งนี้โน้ตทัศน์ของชุมชนในปัจจุบันไม่ได้จำกัดอยู่บนพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ แต่เป็นความสัมพันธ์ที่คนกลุ่มหนึ่งมีต่อกันด้วยความผูกพันในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยการปฏิสัมพันธ์นั้นอาจกระทำผ่านระบบการสื่อสารอย่างใดอย่างหนึ่ง ทำให้พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ไม่ใช่องค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนต่อไป

Poplin (1972) แบ่งสถานะของชุมชนออกเป็นสถานะต่างๆ 3 สถานะ ดังนี้คือ 1) เป็นหน่วยของถิ่นที่อยู่ (Territorial Unit) โดยทั่วไปแล้วชุมชนจะเกิดขึ้นในที่ซึ่งมีทรัพยากรและเส้นทางคมนาคมผ่าน ลักษณะทางภูมิศาสตร์จึงมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของผู้คน และมนุษย์ยังปรับตัวลงสภาพแวดล้อมไปตามความต้องการด้วย 2) เป็นหน่วยของการจัดระเบียบสังคม (Social Organization Unit) ชุมชนนั้นเป็นระบบสังคมที่ประกอบด้วยระบบย่อยๆ ที่มีการถ่ายทอดให้กับสมาชิกได้เรียนรู้ เช่นระเบียบสังคม (Socialization) การควบคุมทางสังคม (Social Control) การมีส่วนร่วมทางสังคม (Social Participation) การช่วยเหลือเกื้อกูล (Mutual Support) ตลอดจนการผลิต (Production) การบริโภค (Consumption) รวมไปถึงการกระจายสินค้าและบริการในชุมชน (Distribution) 3) เป็นหน่วยทางจิตใจและวัฒนธรรม (Psycho-cultural Unit) คือความรู้สึกร่วมกันที่ทำให้ผู้คนรู้สึกได้ว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน รู้สึกที่ว่าตนเป็นคนถิ่นนั้นถิ่นนี้ รู้สึกมั่นคงจากการมีที่ยึดเหนี่ยว (Community Sentiment) ซึ่งความรู้สึกละแ่นนี้เกิดขึ้นจากการที่สมาชิกมีค่านิยม มีกฎเกณฑ์ และมีเป้าหมายที่เหมือนกัน ทั้งองค์ประกอบและสถานะของชุมชนที่ Hillary และ Poplin เสนอนั้นถือว่าเป็นแนวทางสำคัญของการศึกษาและวิเคราะห์ชุมชนเพื่อนำไปสู่การพัฒนาและฟื้นฟูเมืองต่อไป

การปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนเป็นได้ทั้งความร่วมมือ (Cooperation) การแข่งขัน (Competition) และความขัดแย้ง (Conflict) และนอกจากชุมชนจะมีการปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่มกันเองแล้วยังมีการปฏิสัมพันธ์กับกลุ่ม สถาบัน หน่วยงาน หรือองค์กรอื่นๆ อีกด้วย หากอยู่ในระดับเดียวกันจะเรียกว่าเป็นความสัมพันธ์แบบแนวนราบ (Horizontal Ties) แต่หากอยู่ต่างระดับกันจะเรียกว่าความสัมพันธ์แบบแนวตั้ง (Vertical Ties) (ดารณี บัญชรเทวกุล, 2551: 25-26) มุมมองของนักวิชาการไทยเช่น ประเวศ วะสี (2540) เห็นว่าชุมชนไม่จำเป็นต้องเป็นคนกลุ่มใหญ่มารวมอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันแต่อาจอยู่กันคนละพื้นที่ หากแต่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ และร่วมกันกระทำภารกิจต่างๆ และยังเห็นว่าความเข้มแข็งของชุมชนเป็นหัวใจของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) พระธรรมปิฎก (2539) เห็นว่าชุมชนอาจมีความหมายคล้ายกับ “สังฆะ” คือเป็นการรวมกันของบุคคลเพื่อประกอบกิจกรรมที่ดีงามและเป็นประโยชน์ต่อชีวิตและหมู่คณะ อันจะนำไปสู่การพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงที่ดี สำหรับ กาญจนา แก้วเทพ (2538) ชุมชนหมายถึงกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน มีลักษณะเป็นหนึ่งเดียวกันทั้งในระดับครอบครัว เครือญาติ จนถึงระดับหมู่บ้านและระดับอื่นๆ อีกทั้งยังร่วมกันดำรงรักษามรดกวัฒนธรรม และถ่ายทอดไปยังลูกหลานอีกด้วย (ธีระภัทรา เอกผาชัยสวัสดิ์, 2553: 64-65)

สำนึกชุมชน หรือ ความเป็นชุมชน ในความเห็นของ อคิน รพีพัฒน์ (2535) คือคุณภาพของสายสัมพันธ์ทางสังคม ยิ่งชุมชนมีความแน่นแฟ้นเพียงใดก็ยิ่งมีความเป็นชุมชนสูง สีลาภรณ์ บัวสาย (2547) แสดงความเห็นว่าการมีปฏิสัมพันธ์แบบเห็นหน้า (Face to Face Interaction) มีส่วนสำคัญที่ช่วยให้ชุมชนอบอุ่นแน่นแฟ้น ทำให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูล การแบ่งปัน ความเอื้ออาทร การแสวงหาทางออกให้กับปัญหา รวมถึงการผ่อนปรนที่ทำให้ชุมชนมีความสุข ตัวอย่างของเครื่องมือที่ชุมชนใช้เป็นกลไกในการสร้างปฏิสัมพันธ์แบบเห็น

หน้าได้แก่ การไปวัดในทุกวันพระหรือวันสำคัญทางศาสนา การเข้าร่วมพิธีกรรมทางความเชื่อ ประเพณีและเทศกาลสำคัญ และการมีพื้นที่พบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เช่น ตลาด ร้านกาแฟ ศาลาวัด ฯลฯ ที่สร้าง “พื้นที่” และ “โอกาส” ให้ผู้คนได้ร่วมทำกิจกรรมแบบเห็นหน้า

การพัฒนาและฟื้นฟูเมือง (Urban Development and Regeneration) คือการเปลี่ยนแปลงตามแบบแผนที่มีการกำหนดทิศทางและรายละเอียดไว้ล่วงหน้า เพื่อแก้ปัญหาผลกระทบจากการขยายตัวของประชากรในเขตเมือง โดยเน้นการพลิกฟื้นเมืองให้กลับมาใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน วิธีการพัฒนาและฟื้นฟูเมืองอาจเป็นได้ทั้ง การรื้อถอนและสร้างขึ้นมาใหม่ (Urban Redevelopment) การแก้ไขปรับปรุงพื้นที่ (Urban Rehabilitation) และการอนุรักษ์ (Urban Conservation) ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบทของเมืองนั้นๆ (<http://www.uddc.net/th/urban-renewal>: 14 เมษายน 2560) โดยทั่วไปแล้วองค์กรท้องถิ่นและหน่วยงานของรัฐมีหน้าที่หลักในการจัดทำแผนการพัฒนาและฟื้นฟูเมือง ซึ่งต้องอาศัยเครื่องมือด้านกฎหมาย ข้อบัญญัติ และนวัตกรรมอื่นๆ ประกอบกัน เช่น ผังเมืองรวม (Comprehensive Plan) ผังเมืองเฉพาะ (Project Plan) ข้อบัญญัติท้องถิ่น (Local Ordinance) ความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน และชุมชน (Public Private Community Partnership) กองทุนพัฒนาเมือง (Urban Development Fund) กองทุนเพื่อสังคม (Social Impact Investment) ฯลฯ และด้วยแนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนของภูมิภาคศตวรรษที่ 21 องค์กรท้องถิ่นและหน่วยงานของรัฐจำเป็นต้องวิเคราะหการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม รวมถึงบทบาทและศักยภาพของชุมชนที่มีต่อการจัดการทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพื่อให้การพัฒนาและฟื้นฟูเมืองนั้นสอดคล้องกับความจริงและตรงกับความต้องการของประชาชนในพื้นที่มากที่สุด

แนวคิดที่กล่าวถึงความทรงจำของผู้คนที่ผ่านกระบวนการ รับรู้ จดจำ การให้คุณค่าและความหมายต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมและสำนึกชุมชนที่สำคัญต่อการพัฒนาและฟื้นฟูเมือง ย่าน หรือชุมชน คือแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับ “สถานที่” (Place) โดยสถานที่ในที่นี้หมายถึงพื้นที่ที่มีตำแหน่งที่ตั้งที่แน่นอน มีสิ่งที่เป็นบอกรวมถึงความรู้สึก และตัวตนของมนุษย์ ซึ่ง Orum & Chen (2003) ได้ขยายความว่าสถานที่นั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อเมือง เนื่องจากสถานที่ต่างๆ ของเมืองได้ยึดโยงเอาอารมณ์และความรู้สึกของผู้คนเข้าไว้ด้วยกัน อารมณ์และความรู้สึกของผู้คนที่ต่อสถานที่ต่างๆ ในเมืองยังมีผลต่อความเข้มแข็งและการดำรงอยู่ของเมืองด้วย สถานที่ยังหมายถึง “บ้าน” หรือที่อยู่อาศัยสำหรับกลุ่มคนที่มีสายสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน โดย Relph (1976) มองว่าสถานที่เป็นทั้งที่ทำงาน ที่พักผ่อน ที่อยู่อาศัย ที่ดำรงชีวิตที่มีความหมายต่อมนุษย์มากจนทำให้เกิดความคิดถึง อยากกลับไปในสถานที่ที่ตนมีประสบการณ์หรือมีความผูกพันนั้น Christian Norberg Shulz (1980) อธิบายว่าสถานที่แต่ละแห่งจะมีลักษณะเฉพาะพิเศษที่ต่างกัน เมื่อผ่านการใคร่ครวญและการให้ความหมายจากประสบการณ์ที่เกิดขึ้นของมนุษย์ ซึ่ง Shulz เรียกว่าสำนึกแห่งสถานที่ (Sense of Place) สถานที่เป็นสิ่งที่มีความหมายประกอบด้วยสิ่งที่จับต้องได้ มีรูปร่าง พื้นผิว สี สัน ซึ่งเรียกรวมกันได้ว่า “คุณลักษณะของสิ่งแวดล้อม” (Environmental Character) ที่มีลักษณะเฉพาะหรือบรรยากาศของพื้นที่นั้น (Character) หรือกล่าวได้ว่าสถานที่คือปรากฏการณ์แบบองค์รวม (Total Phenomenon) ดังนั้นสถาปนิกและนักออกแบบเมืองจึงมีหน้าที่

สร้างสรรค์สถานที่ที่มีความหมายและความทรงจำ (Meaningful Places) (ปรานอม ต้นสุขานันท์ และ วิทยาดวงธิดา, 2556: 11-12)

Kavin Lynch (1960) ได้อธิบายการรับรู้ที่ผู้คนมีต่อสภาพแวดล้อมในเมืองไว้ในทฤษฎีจินตภาพเมือง (Image of The City) ว่าสภาพแวดล้อมของเมืองที่มีเอกลักษณ์ชัดเจน (Vividness of Identity) มีโครงสร้างของเมืองที่เป็นระเบียบ (Clarity of Structure) จะทำให้ผู้คนจดจำและสร้างความคุ้นเคยได้ง่าย ซึ่งมีผลให้ผู้อยู่อาศัยเกิดความรู้สึกอบอุ่นและปลอดภัย กระบวนการรับรู้ที่วุ่นวายเกิดขึ้นตามลำดับจาก การรับรู้ทางสายตา (Visual Sensation) การบันทึกจดจำด้วยกระบวนการทางปัญญา (Cognitive Process) การสร้างแผนที่ทางจิต (Mental Map) และสุดท้ายคือจินตภาพ (Image) ซึ่ง Lynch อ้างอิงมาจากทฤษฎี Gestalt Psychology ข้อสรุปของ Lynch พบว่าองค์ประกอบที่ทำให้ผู้คนสามารถจดจำสภาพแวดล้อมของเมืองได้ง่ายคือ จุดเด่นหรือจุดหมายตา (Landmarks) เส้นทาง (Paths) เส้นขอบ (Edges) จุดศูนย์รวม (Nodes) และย่าน (District) (กำจรกุลชล, 2545: 203-213) ซึ่งเน้นไปที่การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทางกายภาพ แต่ในภายหลัง Lynch ได้อธิบายเพิ่มว่าจินตภาพเมืองยังเกิดขึ้นได้จากหลายปัจจัยประกอบกัน ทั้งจากการให้ความหมายทางสังคม (Social Meaning) หน้าที่ใช้สอย (Function) หรือแม้แต่ประวัติศาสตร์ที่อยู่ในความทรงจำของพื้นที่นั้น

ทฤษฎีที่กล่าวถึงการรับรู้ลักษณะเฉพาะ (Uniqueness) หรืออัตลักษณ์ (Identity) ของสถานที่ เมือง ย่าน และชุมชนที่สำคัญอีกทฤษฎีหนึ่ง เสนอไว้โดย Gran Ham & Henry L (1985) คือ จิตวิญญาณแห่งสถานที่ (Spirit of Place) ซึ่งอธิบายว่าผู้คนสามารถอธิบายลักษณะของสถานที่ เมือง ย่าน และชุมชน ผ่านองค์ประกอบต่างๆ อันได้แก่ 1) ลักษณะทางกายภาพ (Physical Feature and Appearance) 2) ลักษณะของกิจกรรมและหน้าที่ (Observables Activities and Function) ซึ่งเกิดจากการปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ที่มีต่อกัน 3) สัญลักษณ์และการสื่อความหมาย (Meaning and Symbols) ซึ่งเกิดจากประสบการณ์และความทรงจำของผู้คนที่ตอบสนองต่อสภาพแวดล้อม หน้าที่ และกิจกรรมที่เกิดขึ้น Aldo Rossi (1966) ก็ได้กล่าวถึงความสำคัญของอัตลักษณ์และลักษณะเฉพาะเพื่อการอนุรักษ์ในพื้นที่ใดๆ ว่าจะต้องสอดคล้องกับคุณค่าและความหมายของพื้นที่นั้น ไม่ว่าจะเป็นองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม สภาพแวดล้อม หรือภูมิปัญญาของผู้คนในพื้นที่อันเป็นที่ยอมรับของผู้คนโดยทั่วไป ทั้งรวมไปถึงบรรยากาศหรือประวัติศาสตร์ของพื้นที่ที่มีความหมายด้วยบริบทเฉพาะของพื้นที่นั้นเอง (สุวัฒนา ธาดานิติ, 2533: 203-213) เพื่อให้การอนุรักษ์หรือการพัฒนาและฟื้นฟูเมืองไม่ทำลายคุณค่าและความหมายของพื้นที่ เมือง ย่าน หรือชุมชนนั้น

ชุมชนและการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเก่าเชียงใหม่

ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์มีความหมายคล้ายกับ “เมืองเก่า” ที่นิยามตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า (สำนักแผนและนโยบายที่พยากรณ์ธรรมชาติและสิ่งแวดลอม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดลอม, 2550) มีเมืองเก่าเชียงใหม่เป็น 1 ใน 10 ของเมืองเก่ากลุ่มที่ 1 ที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเฉพาะของท้องถิ่นสืบเนื่องจากอดีตมาจนปัจจุบัน โดยเมืองเก่าเชียงใหม่เคยเป็นศูนย์กลางการปกครองของอาณาจักรล้านนา ที่มีการวางผังเมืองรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสพร้อมทั้งสร้างคูเมืองและกำแพงเมืองล้อมรอบ สถาปัตยกรรมในเมืองเก่าเชียงใหม่ยังคงปรากฏรูปแบบผสมผสาน

สถาปัตยกรรมท้องถิ่น และมีรูปแบบวิวัฒนาการทางสังคมสืบต่อมาในยุคต่างๆ อย่างไรก็ตามเมืองเก่าเชียงใหม่เริ่มเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วนับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) เป็นต้นมา เนื่องจากจังหวัดเชียงใหม่ได้รับการกำหนดให้เป็นเมืองศูนย์กลางของภาคเหนือ จึงมีโครงการขนาดใหญ่เกิดขึ้นตามมาอย่างต่อเนื่อง ทำให้เศรษฐกิจเติบโตอย่างรวดเร็วจนกลายเป็นเมืองโตเดี่ยว (Primate City) แต่การเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วนี้ทำให้เมืองเชียงใหม่ประสบปัญหาต่างๆ ตามมามากมาย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาสังคม การรื้อทิ้งอาคารสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ ปัญหาการจราจร ความแออัดของเมือง และปัญหาสิ่งแวดล้อม (ปรานอม ต้นสุขานันท์, 2559: 342) ที่ทำลายคุณค่าของภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์

เมืองเก่าเชียงใหม่ได้รับการกำหนดขอบเขตทางกายภาพไว้อย่างชัดเจน โดยมีคูน้ำและกำแพงเมืองแสดงขอบเขต พื้นที่เมืองเก่านี้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ “เมืองเก่าชั้นใน” หมายถึงพื้นที่ภายในกำแพงเมืองชั้นในรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส และ “เมืองเก่าชั้นนอก” หมายถึงพื้นที่ภายนอกกำแพงเมืองชั้นในมีแนวกำแพงเมืองชั้นนอกรูปทรงโค้งแสดงขอบเขต ทั้งสองพื้นที่มีเทศบัญญัติเทศบาลนครเชียงใหม่ในเขตเมืองเก่า (พ.ศ. 2557) เป็นกลไกควบคุมและเป็นแนวทางในการใช้พื้นที่ การออกแบบ ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงอาคารในเขตเมืองเก่า เพื่อดำรงรักษาเอกลักษณ์เฉพาะทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเก่าเชียงใหม่ไว้ เมืองเก่าชั้นในประกอบด้วยชุมชนแบบเป็นทางการ (Formal Community) ทั้งสิ้น 13 ชุมชน เกิดจากการรวมตัวของประชาชนในพื้นที่จัดตั้งชุมชนภายใต้ความรับผิดชอบของเทศบาลนครเชียงใหม่ ตามระเบียบเทศบาลนครเชียงใหม่ว่าด้วยการจัดตั้งชุมชนและการดำเนินงานของคณะกรรมการชุมชน ในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ พ.ศ. 2555 มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการป้องกัน การแก้ปัญหา การฟื้นฟูสภาพแวดล้อมและการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน (กองวิชาการและแผนงาน เทศบาลนครเชียงใหม่, 2559) ทั้ง 13 ชุมชนจึงมีสถานะเป็นองค์กร มีขอบเขตพื้นที่ และมีคณะกรรมการชุมชนทำหน้าที่เป็นตัวแทนประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชน แม้ว่าปัจจุบันชุมชนในเมืองเก่าเชียงใหม่จะเป็นชุมชนแบบเป็นทางการทั้งสิ้น แต่ในความเป็นจริงแล้วชุมชนเหล่านี้ตั้งซ้อนอยู่บนชุมชนดั้งเดิม (Traditional Community) หรือชุมชนแบบไม่เป็นทางการ (Informal Community) ที่สายสัมพันธ์ของคนเชื่อมโยงกันจากการเป็นเครือญาติ และความเป็นละแวกบ้าน (Neighborhood) ที่มีลักษณะเฉพาะจากอดีตที่ได้กำหนดที่อยู่อาศัยของผู้คนตามชนชั้นและประเภทของกิจกรรม

ในช่วงเวลาที่เมืองเก่าเชียงใหม่ได้รับการกำหนดให้เป็นเมืองเก่ากลุ่มที่ 1 (พ.ศ. 2546) เป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่กระบวนการภาคประชาสังคมในเมืองเชียงใหม่และองค์กรชุมชนเติบโตขึ้นจากการรวมตัวของประชาชนหลากหลายกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาผลกระทบจากการเป็นเมืองโตเดี่ยว เพื่อปกป้องวิถีชีวิตของชุมชน และร่วมกันดูแลรักษาลักษณะเฉพาะทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเชียงใหม่ โดยนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 ประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมเป็นประเด็นที่เติบโตมากขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากเป็นประเด็นที่ชัดเจนว่าไม่เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ความคิดทางการเมืองที่รุนแรงจนสร้างความขัดแย้งในกลุ่มนักประชาสังคมจนทำให้การดำเนินงานชะงักงัน (สามารถ สุวรรณรักษ์ https://www.slideshare.net/FURD_RSU/ss-53543202, 5 ตุลาคม 2558) นอกจากกลไกทางกฎหมายแล้วเทศบาลนครเชียงใหม่ยังได้จัดทำแผนการขับเคลื่อนการพัฒนาและฟื้นฟูเมืองเก่าเชียงใหม่ (พ.ศ. 2557) และแต่งตั้งคณะกรรมการและคณะทำงานพัฒนาและฟื้นฟูเมืองเก่าเชียงใหม่ (พ.ศ. 2559)

เพื่อให้คำปรึกษา กำกับดูแล และดำเนินงานเพื่อใช้ประโยชน์ในเชิงพื้นที่แบ่งออกเป็นฝ่ายต่างๆ ดังนี้คือ ฝ่ายปรับปรุงเทศบัญญัติ ฝ่ายปรับปรุงอาคารในเขตเมืองเก่า ฝ่ายงานวางผังพื้นที่เฉพาะ และฝ่ายงานส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาภูมิทัศน์เมือง ซึ่งมีเครือข่ายภาคประชาสังคมและองค์กรชุมชนเข้าร่วมเป็นคณะทำงานถึง 6 เครือข่าย

ในปี พ.ศ. 2558 เมืองเชียงใหม่ได้รับการบรรจุชื่อในบัญชีชั่วคราว (Tentative List) เพื่อเป็นเมืองมรดกโลกโดยองค์กร UNESCO ทำให้ในช่วงเวลาต่อจากนี้ไป (พ.ศ. 2560) เมืองเก่าเชียงใหม่จะมีโครงการและแผนปฏิบัติงานด้านการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมขับเคลื่อนไปตามแนวทางของมรดกโลกเกิดขึ้นอีกหลายโครงการ ที่จำเป็นต้องอาศัยข้อมูลและความร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากประชาชนผู้เป็นเจ้าของพื้นที่ ดังนั้นการประเมินศักยภาพและบทบาทของชุมชนที่มีต่อการขับเคลื่อนการพัฒนาและฟื้นฟูเมืองจะเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ทำให้เกิดกระบวนการสร้างความเข้าใจระหว่างประชาชนในพื้นที่กับหน่วยงานองค์กรอื่นๆ พร้อมทั้งได้รับข้อมูลความเป็นจริงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เป็นประโยชน์ต่อการวางแผนพัฒนาและฟื้นฟูภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ และจะเป็นต้นแบบให้การพัฒนาและฟื้นฟูเมือง ย่าน หรือชุมชนอื่นๆ ต่อไป

ผลการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิดที่ใช้ในการวิจัยพบว่าสำนึกชุมชนที่เป็นคุณลักษณะสำคัญต่อการพัฒนาและฟื้นฟูเมืองสามารถพิจารณาได้จาก การรับรู้ การจดจำ การให้คุณค่าและความหมายต่อคุณลักษณะของสิ่งแวดล้อมอันประกอบด้วย คุณลักษณะของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม ประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อที่ผู้คนในเมือง ย่าน หรือชุมชนนั้นมีร่วมกัน โดยเมืองเก่าเชียงใหม่ขึ้นในมีลักษณะเฉพาะเป็นที่จดจำของผู้คนในฐานะของย่านพักอาศัยและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ปัจจุบันผู้คนที่อยู่อาศัยในเมืองเก่าขึ้นในเป็นทั้งผู้อยู่อาศัยดั้งเดิม ผู้คนที่มีพื้นเพเป็นคนเชียงใหม่ และผู้คนที่ต่างถิ่นผสมปนเปกัน ซึ่งตรงกับข้อมูลประชากรประจำปี พ.ศ. 2559 ที่ปรากฏว่าเมืองเก่าขึ้นในมีจำนวนประชากรแฝงที่ใกล้เคียงกับจำนวนประชากรในพื้นที่ อย่างไรก็ตามผู้คนในเมืองเก่าขึ้นในนั้นมีลักษณะยึดหยุ่น รู้จักปรับตัวรับเอาวัฒนธรรมที่หลากหลายให้เป็นส่วนหนึ่งในวัฒนธรรมของตน ไม่ว่าจะเป็นอาหารการกิน กิจกรรมทางความเชื่อ ศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรม รวมไปถึงศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม อันเป็นลักษณะนิสัยของผู้คนในภูมิภาคนี้ที่มักเคลื่อนย้ายไปมาระหว่างเมืองต่างๆ มาแต่อดีตเพื่อการค้าขายหรือหลบภัยสงคราม ทำให้ต้องปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมใหม่อยู่เสมอ เพื่อความสงบสุขในการอยู่อาศัยร่วมกัน ปัจจุบันเมืองเก่าขึ้นในจึงยังคงเสน่ห์แบบล้านนาและมีชีวิตชีวาจากวัฒนธรรมที่หลากหลายของผู้คนต่างถิ่น

คติการใช้พื้นที่ในอดีตที่กำหนดประเภทของกิจกรรมและการอยู่อาศัยตามชนชั้นทางสังคม เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชุมชนในเมืองเก่าขึ้นในมีการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่แตกต่างกัน เช่นกรณีของชุมชนท่าช้างที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือใกล้กำแพงเมืองด้านตะวันออก ได้รับการกำหนดให้เป็นที่อยู่อาศัยของขุนนางระดับสูง ส่วนชุมชนพวกแต้ที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกใกล้กำแพงเมืองทางทิศใต้ ถูกกำหนดให้เป็นที่อยู่อาศัยของขุนนางระดับต่ำลงมาและกลุ่มช่างฝีมือ สะท้อนถึงฐานะความเป็นอยู่ของผู้คนมาจนปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นลักษณะ

อาคารบ้านเรือน กิจกรรมทางเศรษฐกิจ การประกอบอาชีพและวิถีชีวิตของผู้คน ทั้งนี้ยังรวมถึงโอกาสที่ชุมชนจะได้รับบริการขั้นพื้นฐานและลำดับที่จะได้รับการพัฒนาและฟื้นฟูเมืองในด้านต่างๆ อีกด้วย

การขยายตัวของย่านการค้าและบริการท่องเที่ยววนนอกกำแพงเมืองด้านทิศตะวันออก เป็นอีกปัจจัยสำคัญที่เร่งให้คุณลักษณะของสภาพแวดล้อมในเมืองเก่าขึ้นในเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้กำแพงเมืองด้านทิศตะวันออกบริเวณประตูท่าแพ เช่น ชุมชนล้ามช้าง ที่มีประชากรหนาแน่นขึ้นทั้งจากประชากรแฝงและนักท่องเที่ยว อาคารบ้านเรือนจึงถูกปรับเปลี่ยนเป็นกิจการร้านค้ามากขึ้น โดยเฉพาะหอพัก โรงแรม เกสต์เฮาส์ และบริการท่องเที่ยว ปัจจุบันชุมชนล้ามช้างจึงเป็นที่จดจำในฐานะของย่านพักอาศัยและพาณิชยกรรมที่ยังคงความสงบของเมืองเก่าขึ้นใน ส่วนชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้กับกำแพงเมืองทางทิศใต้ได้รับผลกระทบจากการขยายตัวดังกล่าวน้อยกว่า เช่น ชุมชนพวกแต่ม ยังคงเป็นที่จดจำในฐานะของชุมชนพักอาศัยที่สงบเงียบ แม้ว่าบ้านเรือนบางหลังจะเริ่มปรับเปลี่ยนรูปแบบเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของกลุ่มประชากรแฝงและนักท่องเที่ยวอยู่บ้าง แต่บทเรียนจากผลกระทบที่เกิดกับชุมชนทางทิศตะวันออกของเมืองเก่าขึ้นในก็ทำให้เทศบาลนครเชียงใหม่ หน่วยงานภาคประชาสังคม และชุมชน ร่วมกันจัดทำมาตรการในการปกป้องและรักษาสมดุลระหว่างการพัฒนาและการรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเก่าขึ้นใน

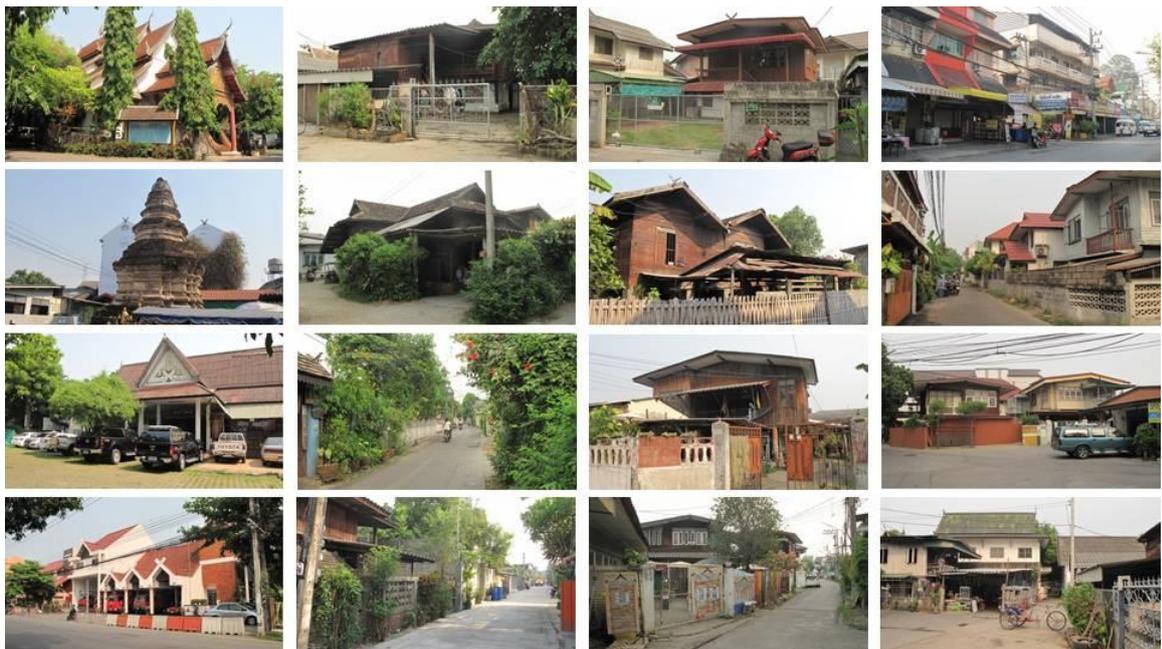
ตัวอย่างของผลกระทบจากการขยายตัวของย่านการค้าและบริการท่องเที่ยวที่มีต่อเมืองเก่าขึ้นในที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ คุณลักษณะทางกายภาพของเมืองเก่าขึ้นในที่เคยประกอบด้วยอาคารบ้านเรือนแบบล้านนาที่มีลักษณะเฉพาะ ถูกแทนที่ด้วยอาคารสมัยใหม่ที่ขาดเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม แปลงที่ดินที่เคยมีขนาดใหญ่ ถูกแบ่งให้มีขนาดเล็กลงเพื่อขายหรือให้เช่าจนเกิดความแออัด ช่วงหรือที่โล่งว่างระหว่างบ้านและสถานที่ต่างๆ เปลี่ยนเป็นถนนสำหรับรถวิ่งและรองรับระบบสาธารณูปโภค ที่โล่งว่างและพื้นที่สีเขียวในเมืองเก่าขึ้นในจึงลดลงตามไปด้วย ทำให้เมืองเก่าขึ้นในที่เคยประกอบด้วยบ้านเรือนที่มีลักษณะเฉพาะ ช่วงบ้านที่เคยร่มรื่นเป็นที่ประกอบกิจกรรมพบปะพูดคุยของผู้คนสูญเสียไป คุณค่าและความหมายของสถานที่ที่ผู้คนเคยมีประสบการณ์ร่วมกันจึงเปลี่ยนไปด้วย

นอกจากผลกระทบที่เกิดกับคุณลักษณะทางกายภาพแล้ว คุณลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองเก่าขึ้นในก็ได้รับผลกระทบด้วยเช่นกัน เดิมทีแล้วเมืองเก่าขึ้นในเคยเป็นย่านพักอาศัยที่เงียบสงบ และประกอบไปด้วยวัดวาอารามที่มีคุณค่า สถานที่ราชการ สถานศึกษา ตลาด สวนสาธารณะ ร้านค้าและบริการในระดับที่เหมาะสมกับผู้อยู่อาศัย เมื่อจำนวนประชากรแฝงและนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นกิจการร้านค้าเดิมที่เคยให้บริการในชุมชนก็ปรับเปลี่ยนรูปแบบเป็นการบริการท่องเที่ยวมากขึ้น ร้านค้าและบริการหนาแน่นขึ้น กิจการดั้งเดิมที่เคยใช้พื้นที่ขนาดใหญ่ก็ปรับตัวหรือย้ายออกเพื่อความคุ้มค่าเนื่องจากราคาที่ดินและค่าเช่าที่สูงขึ้น ในภาพรวมแล้วเศรษฐกิจในเมืองเก่าขึ้นในไม่ได้ซบเซาลงแต่ได้ปรับตัวไปตามการขยายตัวของการท่องเที่ยวที่มีมูลค่าสูงขึ้น อย่างไรก็ตามในทางสังคมแล้วเมืองเก่าขึ้นในได้สูญเสียผู้คนดั้งเดิมที่เคยมีบทบาททางสังคมไปส่วนหนึ่ง เนื่องจากได้ย้ายไปอาศัยอยู่นอกเมืองที่ไม่แออัดและสงบกว่าเมืองเก่าขึ้นใน มีผู้คนมากหน้าหลายตาจากผู้อยู่อาศัยใหม่และนักท่องเที่ยวที่ไม่รู้จักมักคุ้นกันมาก่อน ทำให้ขาดความเกรงอกเกรงใจและหวาดระแวงต่อกัน ถึงอย่างนั้นแล้วความสัมพันธ์ที่เกิดจากการเป็นศรัทธาวัตถุและความเป็นละแวกบ้านก็ไม่ได้สูญเสียไปทั้งหมด โดยในขณะที่สำนักชุมชนกำลังอ่อนแรงลงภาครัฐก็สนับสนุนการจัดตั้งชุมชนแบบเป็นทางการขึ้น เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการ

บริหารและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นของตนเองผ่านการทำงานของประธานฯ และคณะกรรมการชุมชน ซึ่งได้แรงสนับสนุนจากภาคประชาสังคมในเมืองเชียงใหม่ที่เข้าร่วมกับชุมชนดำเนินกิจกรรมในปกป้อง ดูแลรักษา และฟื้นฟูภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเก่า ที่ทุกภาคส่วนต่างเห็นถึงคุณค่าและความสำคัญร่วมกัน

ภาพที่ 2 คุณลักษณะของสภาพแวดล้อมชุมชนล้ามข้าง
ชุมชนล้ามข้างเป็นที่จดจำว่า “เป็นย่านพักอาศัยและพาณิชยกรรมที่ยังคงความสงบ”

ภาพที่ 3 คุณลักษณะของสภาพแวดล้อมชุมชนพวกแต้ม เป็นที่จดจำว่า “เป็นย่านพักอาศัยที่สงบเงียบ”

การดำรงอยู่ของสำนึกรวมกันในเมืองเก่าเชียงใหม่ชั้นในมีความเกี่ยวข้องกับลักษณะเฉพาะของเมืองเก่าที่มีคุณค่าและความสำคัญทางประวัติศาสตร์ นับตั้งแต่การก่อตั้งเมืองเชียงใหม่ จนกระทั่งตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า และฟื้นฟูขึ้นอีกครั้งในสมัยพญากาวิละเป็นระยะเวลามากกว่า 700 ปี ทำให้คุณลักษณะเฉพาะของสิ่งแวดล้อมในเมืองเก่าชั้นในได้รับการปกป้องจากกลไกการทำงานของหน่วยงานระดับต่างๆ ทั้งในเชิงนโยบายจากส่วนกลาง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เทศบาลนครเชียงใหม่ หน่วยงานภาคประชาสังคม และชุมชนในฐานะของผู้อยู่อาศัยและผู้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่ช่วยปกป้องคุณลักษณะของสิ่งแวดล้อมในเมืองเก่าชั้นในไม่ว่าจะเป็น กายภาพ เศรษฐกิจ สังคม ประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อ ที่ยึดโยงความรู้สึกและประสบการณ์ของผู้คนในชุมชนไว้ด้วยกันมีดังต่อไปนี้

- เทศบัญญัตินครเชียงใหม่ในเขตเมืองเก่า พ.ศ. 2557 เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยปกป้องคุณลักษณะของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่มีคุณค่าต่อความทรงจำของผู้คนในท้องถิ่นและนักท่องเที่ยว อีกทั้งยังมีผลต่อความรู้สึกอบอุ่นปลอดภัยในสภาพแวดล้อมที่คุ้นเคยของผู้อยู่อาศัยในชุมชน
- การสืบทอดพิธีกรรมทางความเชื่อที่มีมาแต่อดีต เป็นปัจจัยที่ทำให้ชุมชนยังคงรักษาจารีตและระเบียบทางสังคมที่คนล้านนาคิดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมาไว้ได้ เช่น “พิธีพืชมืด” เป็นพิธีกรรมที่ส่งเสริมความรักความสามัคคีในหมู่เครือญาติ กตัญญูต่อบรรพบุรุษ สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนบ้านและผู้คนในชุมชน และส่งเสริมให้ผู้คนคิดดีทำดี ไม่กระทำความผิดจารีตประเพณีเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ทั้งนี้ยังมี “พิธีพืชมืดเจ้านาย” ที่เปิดโอกาสให้ผู้คนได้ร่วมพูดคุยปัญหาของบ้านเมืองความเป็นอยู่ การทำมาหากิน ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับบ้านเมืองให้แก่ผู้รับผิดชอบได้รับทราบ พิธีกรรมนี้ได้แสดงถึงโลกทัศน์ทางสังคมของคนล้านนา ที่แสดงถึงความรับผิดชอบในหน้าที่ และการกระทำของตน ไม่ก้าวก่ายกิจการหน้าที่กันจนเกิดเป็นปัญหาทางสังคม ทั้งยังสอนให้รู้จักเคารพต่อผู้คนและสถานที่อันเป็นศูนย์รวมทางจิตวิญญาณของชุมชน พิธีกรรมเหล่านี้จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี โดยรูปแบบของพิธีกรรม ช่วงเวลา และสถานที่นั้นปรับเปลี่ยนไปตามความเหมาะสมและความสะดวกของเจ้าภาพและผู้ร่วมงาน
- การบำรุงพุทธศาสนา ประเพณี และเทศกาลสำคัญที่มีเอกลักษณ์ของล้านนา ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะเริ่มต้นจากพิธีทางศาสนาในช่วงเช้า แล้วจึงมีกิจกรรมอื่นๆ ตามมา การได้เข้าร่วมกิจกรรมไม่เพียงทำให้ผู้คนในชุมชนสนิทสนมและสามัคคีกันจากการมีปฏิสัมพันธ์แบบเห็นหน้า แต่ผู้คนต่างถิ่นและนักท่องเที่ยวก็ได้รับประสบการณ์และสร้างความทรงจำร่วมไปกับผู้คนในท้องถิ่นด้วย
- การรักษาภูมิปัญญาดั้งเดิมที่สืบทอดมาจากอดีต เช่นกรณีของชุมชนพวกแต้มเป็นที่รู้จักทั่วกันในเมืองเชียงใหม่ว่าเป็นชุมชนช่างฝีมือผลิต “ควตอง” หรือแผ่นทองเหลืองตีขึ้นรูปที่มีลวดลายเฉพาะตัวแบบล้านนา ที่ทำขึ้นเพื่อใช้ประดับตกแต่งวัดวาอารามหรือประดับร่างกาย นอกจากชุมชนจะได้

เป็นส่วนหนึ่งในการอนุรักษ์และสืบทอดศิลปกรรมล้านนาแล้ว ชาวบ้านยังมีอาชีพที่มั่นคงและภาคภูมิใจในประวัติความเป็นมาของชุมชนอีกด้วย

- การคงอยู่ของผู้คนดั้งเดิมผู้มีบทบาททางสังคม คนกลุ่มนี้ผูกพันกับผู้คนและสถานที่ในชุมชนกว่าคนกลุ่มอื่น ทั้งยังมีความรู้ในประวัติศาสตร์ของชุมชนที่พร้อมถ่ายทอดให้ลูกหลาน โดยเฉพาะผู้สูงอายุในชุมชนที่ปัจจุบันมีเวลาว่างจากการงาน และได้กลายมาเป็นเรียวแรงสำคัญที่เข้าร่วมกับองค์กรชุมชนและหน่วยงานต่างๆ ในการพัฒนาและฟื้นฟูถิ่นฐานบ้านเรือนของตน
- มีวัดเป็นศูนย์รวมทางจิตใจและศูนย์กลางของชุมชน โดยสายสัมพันธ์ของผู้คนในเมืองเก่าชั้นในเกิดจากการเป็นศรัทธาวัดและความเป็นละแวกบ้านมาแต่อดีตและยังคงบทบาทนี้มาจนปัจจุบัน ซึ่งมีพื้นที่และโอกาสเป็นองค์ประกอบสำคัญ ความใกล้ชิดระหว่างวัดกับชุมชนที่ชัดเจนอย่างหนึ่งคือที่ตั้งของที่ทำกรชุมชนที่มักตั้งอยู่ในพื้นที่วัด โดยต่างฝ่ายต่างสนับสนุนค้ำชูกิจกรรมของกันและกัน ดังงานวิจัยของพระเริ่ม ไชตะชาบ และคณะ (2560) ก็พบว่าการมีส่วนร่วมระหว่างวัดและชุมชนในปัจจุบันยังคงดำรงอยู่ในสังคมไทย แต่จะต้องเริ่มจากพระสงฆ์ต้องเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นที่เคารพนับถือของคนทั่วไป รู้จักสร้างเครือข่าย รู้จักใช้ช่องทางการสื่อสาร โดยวัดและชุมชนจะต้องร่วมกันจัดตั้งทีมงานเพื่อวางแผนและดำเนินงานอย่างเป็นทางการ รวมถึงร่วมกันประเมินผลงานเพื่อแก้ไขข้อบกพร่องและพัฒนาจุดเด่นต่อไป
- สภาพแวดล้อมภายในชุมชนที่ได้รับการดูแลรักษาให้คงความน่าอยู่อาศัยจากความร่วมมือของผู้คนในชุมชน เพื่อรักษาบรรยากาศและสภาพแวดล้อมที่คุ้นเคยของตนไว้ ทำให้ปัจจุบันเมืองเก่าชั้นในยังคงบรรยากาศของย่านพักอาศัยที่สงบไว้ได้ ตัวอย่างเช่น โครงการหน้าบ้านนำมอง โครงการถนนสีเขียว การจัดระเบียบที่จอดรถ การขอความร่วมมือจากสถานบันเทิงให้เปิดปิดตามเวลาที่กำหนด และห้ามส่งเสียงดังรบกวนผู้อยู่อาศัยในชุมชน เป็นต้น
- มีสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการขั้นพื้นฐานที่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิต ในที่นี้หมายถึงความสะดวกต่อการอยู่อาศัย การเดินทาง และการประกอบอาชีพ โดยสิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจนับเป็นปัจจัยสำคัญที่ดึงดูดผู้คนต่างถิ่นและผู้คนดั้งเดิมให้ไม่ย้ายออกนอกพื้นที่ แต่เลือกที่จะปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลง และควบคุมให้อยู่ในระดับที่เหมาะสมกับภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์
- บรรยากาศของความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของหน่วยงานต่างๆ ที่มีต่อการพัฒนาและฟื้นฟูเมืองเก่าชั้นใน ทำให้ชุมชนตื่นตัว มีที่ปรึกษาและผู้สนับสนุนกิจกรรมของชุมชน เนื่องจากเมืองเก่าชั้นในไม่ได้มีความหมายสำหรับผู้อยู่อาศัยเท่านั้น แต่ยังมีความหมายต่อผู้คนในเมืองเชียงใหม่ นักท่องเที่ยว และผู้คนที่สนใจในประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

นอกจากปัจจัยที่ได้เสนอไปแล้วยังพบว่าอีกเหตุผลสำคัญที่ทำให้สำนักชุมชนของเมืองเก่าเชียงใหม่ชั้นในดำรงอยู่ได้ เกิดจากความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมจากการปฏิสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการด้วยการเป็นศรัทธาวัดและความเป็นละแวกบ้านในอดีต ที่ยังคงบทบาทสำคัญในการสืบทอดองค์ความรู้ พิธีกรรมทางความเชื่อ ศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรมอันเป็นโลกทัศน์ของคนล้านนา และส่งต่อให้กับคนรุ่นใหม่ในชุมชน โดยผ่านการปรับเปลี่ยนผสมผสานเข้ากับวัฒนธรรมของผู้คนต่างถิ่นที่

เข้ามาอยู่อาศัยและประกอบอาชีพในเมืองเก่าขึ้นใน และในขณะที่คุณลักษณะของสิ่งแวดล้อมในเมืองเก่าขึ้นใน ได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของการค้าและบริการท่องเที่ยว สำนักชุมชนที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม แบบเป็นทางการได้พัฒนาขึ้น และแสดงบทบาทในการพัฒนาและฟื้นฟูเมืองอย่างชัดเจนขึ้นตามลำดับ ในรูปแบบ ของตัวแทนชุมชนที่เข้าร่วมกับหน่วยงานภาครัฐและภาคประชาสังคม ทั้งการเสนอความคิดเห็น การมีส่วนร่วม และนำชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและฟื้นฟูเมือง ทั้งในระดับชุมชนของตนเองไปจนถึงระดับ เมือง เพื่อร่วมกันรักษาคุณค่าและความทรงจำของภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์

สรุปผลการวิจัย

การเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองประวัติศาสตร์ที่ประกอบด้วยมรดกวัฒนธรรมที่มีคุณค่า และเป็นที่ยึดจำของผู้คน มักได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของเศรษฐกิจการค้า โดยเฉพาะการท่องเที่ยว ที่ นำเอาผู้คนและวัฒนธรรมต่างถิ่นเข้ามาผสมผสานเข้ากับผู้คนและวัฒนธรรมดั้งเดิม ทั้งนี้ยังรวมถึงการกำหนด นโยบายของภาครัฐ ที่ล้วนสร้างผลกระทบต่อคุณลักษณะของสภาพแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นคุณลักษณะทาง กายภาพ เศรษฐกิจ สังคม จารีตประเพณี และวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น

คุณลักษณะของสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไปยังส่งผลกระทบต่อประสบการณ์และการปฏิสัมพันธ์ที่ผู้คนเคย มีร่วมกัน ทำให้สำนักชุมชนที่เคยทำหน้าที่ขับเคลื่อนความต้องการ ปกป้อง และสืบทอดภูมิทัศน์วัฒนธรรม อ่อนแอลง ไม่ว่าจะเป็นรับรู้ถึงการเป็นสมาชิกของชุมชน ลักษณะร่วมของผู้คน ความคุ้นเคย การยอมรับนับ ถือกัน ความอบอุ่นแน่นแฟ้น และการพึ่งอาศัยกันอันเป็นสิ่งแสดงถึงจิตวิญญาณของชุมชน อย่างไรก็ตาม ด้วย คุณค่าและความสำคัญของภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ คุณลักษณะของสิ่งแวดล้อมในด้านต่างๆ จึงได้รับการ ปกป้องจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องด้วยมาตรการต่างๆ พร้อมทั้งฟื้นฟูสำนักชุมชนที่เกิดขึ้นจาก การปฏิสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการ คือความเป็นละแวกบ้านและการเป็นศรัทธาที่สืบทอดมาจากอดีต ด้วยการ สนับสนุนให้ชุมชนมีสถานะเป็นองค์กร มีการกำหนดขอบเขตพื้นที่เพื่อความสะดวกในการพัฒนาและฟื้นฟูเมือง มี ประธานและคณะกรรมการชุมชนเป็นตัวแทนประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐและภาคประชาสังคม มีอำนาจใน การต่อรอง ตัดสินใจ และเข้าร่วมในการพัฒนาและฟื้นฟูชุมชน เพื่อให้สอดคล้องกับคุณลักษณะของสิ่งแวดล้อม ทางสังคมในปัจจุบัน ที่ชุมชนประกอบไปด้วยผู้คนที่หลากหลายและมีวิถีชีวิตที่รีบเร่ง ทำให้การปฏิสัมพันธ์ของ ผู้คนมีลักษณะเป็นทางการมากขึ้น แม้ว่าสมาชิกชุมชนจะยังขาดความเข้าใจในสถานะของการเป็นองค์กรชุมชน แต่ก็ไม่ค่อยๆ รับรู้และคุ้นเคยมากขึ้นจากการได้รับบริการขั้นพื้นฐาน และการได้เข้าร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับ การพัฒนาและฟื้นฟูเมืองที่จัดขึ้นทั้งภายในชุมชนและระดับเมือง

ผลการวิจัยสามารถสรุปได้ว่าการดำรงอยู่ของสำนักชุมชนในภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ ประกอบด้วยปัจจัยสำคัญคือ 1) คุณลักษณะของสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่าและความหมายกับผู้คน 2) การปรับตัว ของผู้คนตามการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เปลี่ยนไป และ 3) ความร่วมมือและการมีส่วนร่วมระหว่างหน่วยงาน ต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาและฟื้นฟูเมือง ทั้งนี้ยังมีปัจจัยปลีกย่อยอื่นๆ ที่เกิดขึ้นตามคุณ ลักษณะเฉพาะของสิ่งแวดล้อมในเมือง ย่าน หรือชุมชนนั้นๆ จึงสามารถสรุปได้ว่าชุมชนยังคงมีบทบาทสำคัญใน การจัดการ ปกป้อง และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมของตน และเข้าร่วมกับหน่วยงานของรัฐและภาคประชา

สังคมในการพัฒนาและฟื้นฟูเมือง โดยเป็นริ้วแรงสำคัญในการขับเคลื่อนโครงการและกิจกรรมต่างๆ ให้สำเร็จ ลุล่วง ทั้งนี้เพื่อรักษาสำนึกชุมชนให้ดำรงอยู่อย่างเข้มแข็ง ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต้องตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงของ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมหรือคุณลักษณะของสิ่งแวดล้อมอยู่เสมอ โดยเฉพาะการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเพื่อปรับตัวให้ทัน กับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น พร้อมทั้งสร้างการรับรู้ให้กับสมาชิกชุมชนทั้งในด้านกิจกรรมและกระบวนการ ทำงานของชุมชนอย่างสม่ำเสมอ

เอกสารอ้างอิง

- กำจร กุลชล. 2545. การออกแบบชุมชนเมืองคืออะไร การติดตามหาคำตอบในรอบ 40 ปี. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- กองวิชาการและแผนงาน เทศบาลนครเชียงใหม่. แผนชุมชนประจำปี พ.ศ. 2559. เทศบาลนครเชียงใหม่
- งานพัฒนาชุมชน กองสวัสดิการสังคม เทศบาลนครเชียงใหม่. 2555. ระเบียบเทศบาลนครเชียงใหม่ ว่าด้วย การจัดตั้งชุมชนและการดำเนินงานของคณะกรรมการชุมชน ในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ พ.ศ. 2555. เทศบาลนครเชียงใหม่.
- ดารณี บัญชรเทวกุล. 2551. กระบวนการเป็นเมืองกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศกำลังพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธีระภัทร เอกผาชัยสวัสดิ์. 2553. ชุมชนศึกษา (Community Study). สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ: บริษัทแอดทีฟ พรินท์ จำกัด.
- นราธร สายเส็ง. (2560). “ธรรมชาติมนุษย์กับมุมมองเชิงพื้นที่.” Veridian E-Journal, Silakorn University ปีที่ 10, ฉบับที่ 1 เดือนมกราคม - เมษายน : 636-637
- ปรานอม ต้นสุขานันท์, 2559. การอนุรักษ์ชุมชนเมือง Urban Conservation. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรานอม ต้นสุขานันท์, วิทยา ดวงธิดา. 2556. แนวทางการพัฒนาความเป็นย่านหลากหลายมิติของเมือง เชียงใหม่. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยแม่โจ้ เชียงใหม่: โรงพิมพ์ปู่-เป้.
- พระเริ่ม ไชตะขาบ, นลินทิพย์ พิมพ์กลัด, กิ่งแก้ว ปะติตังโช. (2560). “แนวทางการมีส่วนร่วมระหว่างวัดและ ชุมชนในการจัดกิจกรรมวันสำคัญทางพุทธศาสนา.” Veridian E-Journal, Silakorn University ปีที่ 10, ฉบับที่ 1 เดือนมกราคม – เมษายน : 1896
- MacMillan, D.W. and Chavis, D.M. (1986). Sense of Community: A Definition and Theory. American Journal of Community Psychology, 14(1): 6-23
- Rose, N and P.Miller, (1992). Political Power beyond the State: Problematic of Government. British journal of Sociology. 43(2): 173-205
- <http://www.parst.or.th/philospedia/phenomenology.html>: 17 มีนาคม 2560
- <http://www.uddc.net/th/urban-renewal>: 14 เมษายน 2560